

УДК 327

DOI: 10.24144/2078-1431.2022.1(28).46-52

*Алла Гірман,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та регіональних студій
Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)*

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОРИЗМ І БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто еволюцію теоретичних підходів до безпеки. Автор наголошує, що тероризм не може бути переможений як ізольована проблема винятково силовими методами. Його слід розглядати як частину комплексу соціально-економічних, політичних і духовних глобальних проблем, які для свого вирішення потребують докладання зусиль всього людства.

Досліджено проблематику тероризму після завершення «холодної війни». Охарактеризовано причини глобалізації політичного тероризму в контексті сучасних підходів до безпеки.

Сформовано перспективи вирішення проблеми тероризму на глобальному рівні; запропоновано трирівневу модель системи боротьби, яка охоплює міжнародний, регіональний і державний рівні.

Ключові слова: *безпека, міжнародна безпека, політичний тероризм, глобалізація, трансформація, міжнародні відносини.*

The article considers the evolution of theoretical approaches to security. The author emphasizes that terrorism cannot be defeated as an isolated problem by force alone. It should be considered as part of a set of socio-economic, political and spiritual global problems that require the efforts of all mankind to solve.

After the collapse of the bipolar world, the process of transforming the global security system began. If before the world security system was subject to the rivalry of two superpowers and was maintained by their strategic balance with all the consequences for humanity, now the problems of development and security of peripheral states come to the forefront of world politics.

With the end of the Cold War, the issue of security has expanded significantly and includes such aspects as economics, religion, ethnicity, and others. The outside world invades developing countries in the form of the impact of globalization on the economy and culture of these countries, and their inhabitants enter the outside world as its opponents, including as terrorists.

In the process of globalization, political terrorism has acquired new features: unprecedented scale and brutality, flexibility inherent in network structures and relative independence from external disseminators. These properties make it difficult to overcome this threat using only forceful methods. This transformation should be taken into account when developing a counter-terrorism strategy.

The article formulates prospects for solving the problem of terrorism at the global level: a three-level model of the system of struggle that affects the international, regional and national levels is proposed.

Key words: *security, international security, political terrorism, globalization, transformation, international relations.*

Постановка проблеми. Після терористичного акту в Нью-Йорку тероризм сприймається як центральна загроза безпеки на всіх рівнях функціонування світової системи – локальному, національному, регіональному і глобальному. Цей теракт виявив нероздільний характер безпеки в сучасному світі – вона не поділяється на національну і глобальну, західну і незахідну. У світової спільноти наростає розуміння, що тероризм не може бути переможений як ізольована проблема і тільки силовими методами. Його слід розглядати як частину комплексу соціально-економічних, політичних і духовних глобальних проблем, які для свого вирішення потребують докладання зусиль всього людства. Почався процес перегляду теоретичних підходів до безпеки, подолання колишнього уявлення про неї як безпеки держави від зовнішніх вторгнень на національному рівні і як стратегічної стабільності на глобальному рівні. Сучасні концепції безпеки пов'язують її з проблемою розвитку, пропонуючи комплексні рішення обох проблем сукупними зусиллями розвинених країн і країн, що розвиваються.

На рівні ООН і світової спільноти не вироблено єдиного визначення тероризму, що істотно ускладнює протидію йому в світовому масштабі, оскільки для успішного подолання загрози необхідно розуміти, в чому вона полягає. Крім того, існує потреба в обґрунтуванні несилових методів боротьби з тероризмом через подолання основного фактора, що підтримує існування цієї загрози: збереження глобального розриву між розвинутим центром і відсталою периферією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальний хід і закономірності світового політичного процесу, сутність глобалізації та інших сучасних трансформацій, структура міжнародної безпеки досліджено у роботах таких науковців, як П. Андрушко, В. Антипенко, О. Бардін, В. Горбулін, А. Качинський [1-4] та ін.

В якості теоретичної основи роботи використовувалися концептуальні підходи і деякі терміни, запропоновані Копенгагенською школою в дослідженнях безпеки (Б. Бузан, О. Вевер, Г. Соренсен [7-9] та ін.), вироблені в рамках критичної теорії безпеки (А. Ачарья, М. Айюб [5; 6] та ін.).

Метою статті є осмислення феномена сучасного глобального тероризму і шляхів запобігання цій загрозі.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти напрями трансформації тероризму на межі століть і його місце в системі загроз міжнародній безпеці, необхідно взяти до уваги зміну загальних теоретичних підходів до безпеки (як національної, так і міжнародної), що мало місце в кінці минулого – початку нинішнього століття. Йдеться про так звані критичні дослідження безпеки, багато положень яких альтернативні традиційному її розумінню.

Поява критичних досліджень обумовлена початком глибоких змін у системі міжнародних відносин, пов'язаних із закінченням «холодної війни», посиленням глобалізації економічних, політичних та інших відносин, виникненням нових загроз і викликів, розширенням кола учасників міжнародних відносин на тлі початку формування поліцентричного світоустрою.

У той же час важливо підкреслити, що глибинне сприйняття безпеки формують географічне і геополітичне становище країни, її національно-історичні традиції та завдання забезпечення державного суверенітету і захищеності від зовнішніх загроз. Усі ці умови і чинники знаходять відображення у формуванні певної моделі безпеки в контексті регіональних особливостей. Практично всі ці концепції виходять з геополітичного розташування країни і її історичних відносин з ближніми і далекими сусідніми народами і державами. При цьому вибір відповіді на внутрішні і зовнішні загрози і виклики національній безпеці визначаються ідеологією і політикою інтеграції та консолідації суспільства і держави перед зовнішніми загрозами та викликами.

В європейських інтеграційних процесах потреби безпеки з самого початку мали явний пріоритет і були пов'язані з демократичними цінностями. Слід зазначити, що більшість європейських країн є малими країнами, стурбованими своєю безпекою на паритетних засадах. Усвідомлена ними спільна загроза стала фактором об'єднання європейських країн, схилила їх до налагодження регіонального партнерства. Так зароджувалася концепція політичної рівноваги, яка опанувала свідомість європейських політиків.

Центральною була ідея про необхідність підтримки безпеки і забезпечення миру. Таким чином, створення концепції політичної рівноваги стало результатом пошуку форми компромісу між державним егоїзмом та безпекою кожної окремої країни і стійкістю та мирним розвитком системи в цілому. Нейтралізувати загрози і виклики європейські держави намагалися шляхом різних дво- і багатосторонніх союзів. Результати такої стратегії безпеки не були ефективні: відбулися дві світові війни.

Після закінчення Другої світової війни західноєвропейські держави за участю США взяли курс на створення союзу європейських держав. Згодом із завершенням холодної війни цей союз розширив свої кордони включенням у нього країн Східної і Центральної Європи. У сфері безпеки західний світ спирався на міць США і НАТО.

Таким чином, традиційний підхід до безпеки генетично пов'язаний з політико-реалістичним підходом до міжнародних відносин. Дослідження безпеки виходили з реалістичної картини світу, в якій єдиним міжнародним актором була держава, а головною проблемою – війна і загроза війни.

У рамках досліджень безпеки вивчалися конкретні проблеми запобігання війни і створення систем безпеки. Традиційне розуміння можна звести до двох коротких тез:

- на рівні окремої держави безпека означає її свободу контролювати військові загрози з боку інших держав (національна безпека);

- на рівні світової системи безпека означає досягнення і підтримку стратегічного (ядерного) балансу між найбільшими державами, що робить війну між ними неможливою, тому що загрожує взаємним гарантованим знищенням.

Після закінчення «холодної війни» особливо чітко виявилася недостатність традиційного розуміння безпеки. Уже в кінці 1980-х років стало очевидним, що традиційний підхід не враховує того, що в світі відбуваються важливі зміни.

Нові реалії світової політики привели до формування різноманітних, але багато в чому схожих критичних шкіл у дослідженнях безпеки. До загальних рис різних шкіл можна віднести такі взаємопов'язані теоретичні положення:

По-перше, розширення тематики безпеки за межі військових загроз і внесення до порядку денного загроз екологічних, соціокультурних, економічних та інших.

По-друге, зміна «референтного об'єкта» безпеки – відхід від державоцентризму до індивідоцентризму, коли об'єктом загроз вважається не держава як така, а люди, що проживають на її території.

Ряд сучасних дослідників пропонують вийти за рамки «традиційного» вузького розуміння безпеки як переважно воєнної захищеності держави від військової агресії з боку іншої держави. Вперше значний перегляд традиційного підходу до безпеки відбувся в рамках т.зв. Копенгагенської наукової школи, названої на честь Центру досліджень миру і конфліктів у Копенгагені, де вона сформувалася. Ця школа асоціюється перш за все з іменами Баррі Бузана і Оле Вевера [7;9].

Залишаючись повністю в рамках політичного реалізму і державоцентризму, Б.Бузан виділив такі різновиди безпеки:

- політична безпека – організаційна стабільність держави, системи управління та ідеології, що додає їм легітимності;
- економічна безпека – доступ до ресурсів, фінансів і ринків, необхідних для підтримання в державі нормального рівня життя;
- соціетальна безпека – підтримання традиційної мови, релігії, культури, національної ідентичності та звичаїв;
- екологічна безпека і можливі інші види безпеки [7].

Пізніше, в кінці ХХ століття стала популярною концепція сталого розвитку як основи безпеки суспільства і людини. З'явилося поняття «індекс людського розвитку держави», який розраховується на основі таких показників, як розрив між багатими і бідними, безробіття, розрив соціальних зв'язків, екологічне забруднення, ситуація з правами різних груп і т.ін. Нині під розвитком в ООН розуміють поєднання, як мінімум, чотирьох складових – миру, людської безпеки, людського розвитку та екологічного балансу.

До критичних досліджень безпеки можна віднести також так звану валлійську школу досліджень безпеки, серед представників якої – К. Краузе і М. Вільямс, редактори збірника «Критичні дослідження безпеки», а також автор «Теорії світової безпеки» Кен Бут – центральна фігура цієї школи.

Основна ідея прихильників цієї концепції полягає в розумінні безпеки, перш за все, як захисту людей (а не держави) від загроз їхньому життю, причому мова йде не про природні загрози, а про результати діяльності інших людей. З'являється теорія «емансипації» людини, яка має пріоритет стосовно всіх інших політичних проблем. Було наголошено на тому, щоб такі проблеми, як порушення прав людини, пригнічення меншин, бідність і насильство проти жінок були порушені в якості проблем міжнародної безпеки. Людська безпека є повністю новаторським поняттям для досліджень міжнародної безпеки і знаменує собою одне з найзначніших змін у розумінні безпеки після закінчення «холодної війни».

Складно сказати, скільки нових шкіл з'явилося в рамках критичного підходу до безпеки. Зазвичай виділяють такі критичні теорії:

- феміністські і гендерні підходи;
- постколоніальні підходи;
- постструктуралістські підходи;
- теорія «сек'юритизації».

Серед зазначених напрямів особливий інтерес має постколоніальний підхід, оскільки саме він допомагає виявити причини виникнення та особливості сучасного глобального політичного тероризму. Він обґрунтовує зв'язок проблематики безпеки з проблематикою розвитку людства і глобальних проблем розвитку, без чого неможливо зрозуміти феномен сучасного тероризму і знайти шляхи вирішення цієї глобальної проблеми.

Важливо підкреслити, що постколоніальні підходи в критичних теоріях безпеки характеризуються прагненням розглядати політичний процес і проблеми безпеки з точки зору колишніх колоній і взагалі країн третього світу. Ці підходи охоплюють і проблеми безпеки самих постколоніальних держав, і міжнародну проблематику. Вони обґрунтовують взаємозв'язок між тематикою безпеки і розвитку (*security-developmentnexus*), що є важливим аналітичним інструментом у вивченні феномена тероризму як загрози міжнародній безпеці.

У 1960-і роки під розвитком розуміли головним чином економічне зростання. Цей показник розраховувався у відриві від соціальних показників, у результаті чого деякі країни (наприклад Чилі) показували високий економічний ріст за рахунок зниження рівня і якості життя більшості громадян в обстановці диктатури і репресій. Однак у середині 1990-х ситуація почала змінюватися. У 1994 році Генеральний секретар ООН Бутрос Галі представив Генеральній Асамблеї «Порядок денний в ім'я розвитку», де про розвиток йдеться, перш за все, як про пріоритетне право людини. Ґрунтуючись на ідеях англо-індійського економіста, лауреата Нобелівської премії Амарт'я Сена, Б. Галі писав про нероздільність у процесі розвитку світу економіки, громадянського суспільства, демократії, соціальної справедливості та екології.

Отже, слід зазначити, що хоча критичні теорії безпеки зберегли певну спадкоємність щодо традиційних підходів, в цілому вони відрізняються розширеним розумінням тематики безпеки і виходом на вищий рівень розуміння безпеки. Можна зробити висновок, що розвиток критичних до-

сліджень безпеки привів до розуміння зв'язку між розширеною концепцією безпеки та розширеною концепцією розвитку. Це дозволяє по-новому поглянути на сутність і витоки тероризму.

Висновки. Нині в академічній і міжнародно-політичній спільноті сформувався два основних підходи до взаємозв'язку безпеки і розвитку, що пропонують різні варіанти вирішення глобальних проблем безпеки, зокрема проблеми тероризму.

У рамках першого підходу взаємозв'язок безпеки та розвитку розглядається не з точки зору забезпечення безпеки слабких держав третього світу, а з позиції західних країн, які сприймають глобальну безпеку винятково як власну, не усвідомлюючи неподільності безпеки в сучасному світі.

Представники другого з означених підходів впадають в іншу крайність, заперечують будь-яку значущість національно-державної згуртованості держав третього світу. Замість цього вони говорять про безпеку людей. Прихильники цієї концепції вважають, що єдиним виправданням для залучення відомств з міжнародного розвитку до проблем безпеки може служити тільки демонстрація, що їх діяльність позитивно впливає на безпеку бідних людей.

Якщо в одних дослідників і політиків спостерігався перекис у бік політичного реалізму (що призводить до нехтування інтересами «слабких» держав), то прихильники людиноцентризму «перегинають палицю» в інший бік. Вони прагнуть відразу, минаючи стадію державного і національного будівництва, перейти до «орієнтованого на людину» підходу до безпеки, що розглядає державу як частину проблеми, а не як вирішення. Тим самим вони позбавляють себе можливості поставити питання про зміцнення «слабких», неконсолідованих держав третього світу, що є ключем до вирішення обох проблем – безпеки і розвитку.

Зведення безпеки тільки до соціально-економічного розвитку створює розуміння місця терористичної загрози у взаємозв'язку безпеки і розвитку. Продуктивним видається широке розуміння розвитку, не тільки як соціально-економічного, а й як політичного процесу, основним елементом якого є національно-державне будівництво.

Спираючись на аналіз наукових досліджень, доцільно запропонувати трирівневу систему боротьби з глобальним тероризмом, коли жоден з рівнів не є домінуючим. На першому – міжнародному рівні (ООН) – основними завданнями є стримування гегемонів і вирішення спірних питань. На регіональному рівні (регіональні організації) потрібен моніторинг, координація, захист суверенітету, інформаційна підтримка, підготовка кадрів. І на державному рівні пріоритетними є національна розбудова, зміцнення державності і розвиток демократії.

Саме такий підхід дозволить збалансувати переваги і недоліки існуючих підходів до безпеки і тероризму, а головне – отримати очікуваний результат, який задовольнить усіх учасників міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко П.П. Питання законодавчого формування складу злочину «тероризм». *Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників*. Том. 19. Київ, 2000. С. 399–403.
2. Антипенко В.Ф. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення). *Право України*. 2001. № 2. С. 92–95.
3. Бардін О.М. Передісторія і генезис тероризму. *Людина і політика*. 2004. № 2. С. 130–143.
4. Горбулін В. П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
5. Acharya A. The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies. *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Krause, Keith and Michael C. Williams (eds). London: UCL Press, 1997.
6. Ayoob M. Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World. *International Relations Theory and the Third World*. Stephanie G. Neuman (ed.). New York: St. Martin's Press, 1998.
7. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era. NY et oth.: Harvester Wheatsheaf, 1991.
8. Sørensen G. After the Security Dilemma: The Challenges of Insecurity in Weak States and the Dilemma of Liberal Values. *Security Dialogue*. September 2007. Vol. 38. № 3.
9. Waever O. Securitization and Desecuritization *On Security*. Ed. Ronnie D. Lipschutz. N.Y.: Columbia University Press, 1995.

REFERENCES

1. Andrushko, P.P. (2000). *Pytannia zakonodavchoho formuvanni a skladu zlochyynu «teroryzm»*. [Issues of legislative formation of the crime "terrorism"]. *Teroryzm i borotba z nym. Analitychnirozrobky, propozyzii naukovykh ta praktychnykh pratsivnykiv*. Tom. 19. Kyiv. S. 399–403. [in Ukrainian].
2. Antypenko, V.F. (2001). *Poniattia teroryzmu (kryminalno-pravove vyznachennia)*. [The concept of terrorism (criminal law definition)]. *Pravo Ukrainy*. № 2. S. 92–95. [in Ukrainian].
3. Bardin O.M. (2004). *Peredistoriia i henezysteroryzmu*. [Prehistory and genesis of terrorism]. *Liudyna i polityka*. № 2. S. 130–143. [in Ukrainian].
4. Horbulin V. P., Kachynskiy A.B. (2010) *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky*. [Strategic planning: solving national security problems]. Kyiv: NISD. 288 s. [in Ukrainian].
5. Acharya, A. (1997). *The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies*. *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Krause, Keith and Michael C. Williams (eds). London: UCL Press [in English].
6. Ayoob, M. (1998). *Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World*. *International Relations The and the Third World*. Stephanie G. Neuman (ed.). New York: St. Martin's Press [in English].
7. Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era*. NY etoth.: Harvester Wheat sheaf [in English].
8. Sørensen G. (2007). *After the Security Dilemma: The Challenges of Insecurity in Weak States and the Dilemma of Liberal Values*. *Security Dialogue*. Vol. 38. № 3. [in English].
9. Waever, O. (1995). *Securitization and Desecuritization On Security*. Ed. Ronnie D. Lipschutz. N.Y.: Columbia University Press [in English].